

Капцова Ю. (г. Брэст, БрДТУ)

МЯНУШКІ ЛУНІНЕЦКАГА РАЁНА: СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

Мянушка вядомая мовам усходніх славян яшчэ са старажытнасці. Яе ўзнікненне звязваюць з уяўленнямі і верай чалавека ў існаванне татэма-першапродка-заснавальніка роду. У наш час пры ўтварэнні мянушак часцей за ўсё бяруцца пад увагу фізічныя, псіхічныя, маральныя якасці чалавека. Так можна сказаць, што мянушка ўяўляе сабой неафіцыйнае ўласнае імя чалавека; антрапонім, у аснову якога кладуцца фізічныя, псіхічныя, разумовыя, маральныя якасці чалавека, яго сацыяльна-побытавыя рысы ўкладу жыцця, а таксама прозвішча; антрапонім, што звычайна ўтрымлівае ўнутраную форму апелятыва, да якога ён узыходзіць; мянушка ўказвае на адну з якасцей чалавека; пераважна маркіраваны антрапонім, які ўказвае на пол і характарыстычныя якасці чалавека [1, с. 45].

Часта мянушкі ўсё больш аддаляюцца ад імені і набліжаюцца да прозвішчаў. На гэтым шляху мянушка праходзіць два этапы. На першым, яна з'яўляецца бытавым, штодзённым імем асобы, уласна мянушкай. На другім, мянушка адной асобы сям'і становіцца агульным дыферэнцыруючым імем для ўсіх членаў рода. Тут мянушка «часовае прозвішча» – толькі для аднаго пакалення канкрэтнай сям'і, якое можа стаць наследным для ўсяго рода.

Мянушкі падзяляюцца на невытворныя і вытворныя, антрапанімічныя і адапелятыўныя [1, с. 68].

Адаптрапанімічныя мянушкі складаюць прадуктыўны клас неафіцыйных імёнаў Лунінецкага раёна в. Кажан-Гарадок. Характэрнай лексіка-семантычнай асаблівасцю гэтага тыпу мянушак з'яўляецца цесная сувязь з прозвішчам чалавека. Такія мянушкі індывідуальныя па ўтварэнні, узнікаюць у выніку самых розных адступленняў ад прынятых норм маўлення. Акрамя анамастычнай функцыі такія мянушкі выконваюць інфарматыўную і кантактную функцыі. Сярод навукоўцаў існуюць розныя меркаванні наконт таго, да мянушак ці ў асобны пласт вылучаць прозвішчныя мянушкі. І сапраўды, адпрозвішчныя мянушкі ў адрозненні ад азначна характарыстычных не заўсёды паказваюць на пэўныя прыкметы і ўласцівасці чалавека, але цалкам пагадзіцца, што мянушкі дадзенага тыпу ніяк не характарызуюць чалавека, нельга, бо ўсякая мянушка ёсць моўны знак, які мае багатую гаму адценняў.

Адаптрапанімічныя мянушкі ўтвараюцца ад прозвішчаў, імёнаў носьбіта ці яго родзічаў, часцей бацькі, мужа, маці, дзеда, таму сярод іх вылучаем дзве ярка акрэсленыя групы: адыменныя і адпрозвішчныя мянушкі.

Адыменныя мянушкі (в. Кажан-Гарадок Лунінецкага раёна) утвараюцца ад імя носьбіта, яго бацькі, дзеда, маці ці зрэдку іншых родзічаў:

Патліха – мянушка, утвораная ад імя мужа Пеця.

Пілінка – мянушка, утвораная ад імя бацькі Піліп.

Дзёміха – мянушка, утвораная ад імя айчыма Дзіма-Дзёма.

Юстыніха – мянушка, утвораная ад імя бацькі Юстын.

Костак – мянушка, утвораная ад імя дзеда Косця.

Максэмчыха – мянушка, утвораная ад імя бацька Максім.

Марцініха – мянушка, утвораная ад імя прадзеда Марцін.

Мірончыха – мянушка, утвораная ад імя дзеда Мірон.

Адпрозвішчныя мянушкі ўтвараюцца ад прозвішчаў бацькі, дзеда ці мужа:

Варэнічыха – мянушка, утвораная ад прозвішча бацькі Вярэніч.

Буневічыха – мянушка, утвораная ад прозвішча бацькі Буневіч.

Кірчэніха – мянушка, утвораная ад прозвішча мужа Кірчанка.

Орэшко – мянушка, утвораная ад прозвішча мужа Арашкевіч.

Шэчыха – мянушка, утвораная ад прозвішча дзеда Шэшка.

Бандура – мянушка, утвораная ад прозвішча бацькі Бандацкі.

Морква – мянушка, утвораная ад прозвішча мужа Марковіч.

Комарыха – мянушка, утвораная ад прозвішча мужа Комар.

Сярод мянушак, якія адлюстроўваюць унутрысямейныя адносіны, адзначаюць:

1. Патронімы – найменні нашчадкаў, утвораныя ад імёнаў, прозвішчаў або мянушак бацькоў ці больш далёкіх продкаў па мужчынскай лініі:

2. Матронімы – найменні нашчадкаў, утвораныя ад імён, прозвішчаў або мянушак маці ці продкаў па жаночай лініі:

3. Гінонімы – найменні мужоў, утвораныя ад імёнаў, прозвішчаў або мянушак жонак:

4. Андронімы – найменні жонак, утвораныя ад імёнаў, прозвішчаў або мянушак мужоў:

5. Адэльфонімы – найменні братоў і сясцёр [2, с. 27].

Сямейныя мянушкі – патронімы в. Кажан-Гарадок Лунінецкага раёна па форме часта супадаюць з прыналежнымі прыметнікамі і ўтвараюцца ад імені галавы сям'і: *Матнюковыя, Дзековічы, Ковальчыны, Аркадзевы* і інш. Сямейныя мянушкі – матронімы – утвараюцца ад імені гаспадыні пры дапамозе суфікса *-ін(-ын-)*. Сюды адносяцца мянушка *Любіна*.

Адапелятыўныя мянушкі складаюць прадуктыўны клас неафіцыйных імёнаў в. Кажан-Гарадок Лунінецкага раёна. Характэрнай лексіка-семантычнай асаблівасцю гэтага тыпу мянушак з'яўляецца цесная сувязь з пэўным апелятывам. Такія мянушкі індывідуальныя па ўтварэнні. Сярод навукоўцаў існуюць розныя погляды на падзел такіх мянушак на лексіка-семантычныя групы. Вылучым наступныя віды мянушак в. Кажан-Гарадок Лунінецкага раёна:

1. *Мянушкі, у аснове матывацыі якіх – знешні выгляд чалавека:*

Цыган – чалавек з цёмным колерам твару, падобны да цыганоў.

Белы – в чалавекса былі белыя валасы.

Молодушка – прыгожы чалавек.

Пом'яіха – неахайная жанчына.

Торба – вельмі тоўсты чалавек, які жыве ў дастатку.

Чырвона – жанчына, в якой заўсёды чырвоныя шчокі.

Боб – чалавек, які мае вялікія круглыя вочы.

Гарбуз – чалавек, які мае вялікі живот.

Цыліндра – жанчына, якая прыквільгвае на адну нагу.

Косянка – жанчына, в якой раскосыя вочы.

II. *Мянушкі, што ўтвораны на аснове назваў жывёльнага свету:*

Баран – мужчына атрымаў мянушку з-за валасоў, кучаравых і светлых, як у барана.

Белка – мянушка жанчыны, якая заўсёды была такой жа працалюбивай, як гэты звярок. У той жа час яна была і рыжай, як вавёрачка.

Следзь – атрымаў сваю назву таму, што сям’я мела шмат дзяцей. Пра іх кажуць: «вельмо многа як следзёў у банцы».

Слон – высокі і вялікі чалавек.

Пейніха – жанчына атрымала мянушку ад таго, што вельмі рана ўставала, раней, чым пейні.

ІІІ. Мянускі, якія характарызуюць паводзіны чалавека, яго звычкі, фізічныя недахопы:

Выдра – жанчына атрымала сваю мянушку з-за свайго «калючага» характару. Яна была скупой і не любіла мець зносінаў з аднавяскоўцамі.

Міконіха – гэта чалавек вельмі павольны ў рухах, дзеяннях, працы.

Хозяйка – жанчына, якая добра вядзе гаспадарку.

Громчыха – гэтую мянушку атрымала за тое, што яе дзед заўсёды моцна гаварыў.

Піскуніха – атрымала мянушку за тонкі голас.

У асобную семантычную групу выдзяляем мянускі, у аснове матывацыі якіх – населеныя пункты тых людзей, адкуль яны прыехалі ў вёску:

Любачынка – жанчына пераехала з в. Любачын.

Барановка – жанчына, якая прыехала з г. Баранавічы.

Цнянка – жанчына, якая прыехала з в. Цна.

А таксама мянускі, у аснове матывацыі якіх – няправільнае вымаўленне слоў:

Туніч – мянушка пайшла ад таго, што ў дзяцінстве гэты чалавек бабу Матруну называў баба Тўна.

Пэтлэ – калі быў малым, казаў не Пятро, а Пэтлэ.

Асобны пласт складаюць мянускі з ацэначным значэннем, з нематываванай унутранай формай: Джура, Букса, Пэля і інш.

Такім чынам, у артыкуле была зроблена спроба даць семантычную характарыстыку мянушак Лунінецкага раёна в. Кажан-Гарадок. Прыведзены мянускі сведчаць аб тым, што гумар і народная дасціпнасць, назіральнасць носьбітаў гаворкі з’яўляецца рашаючым фактарам іх ужывання. Яны з’яўляюцца натуральным прадуктам жывого ўжывання і на канкрэтных прыкладах дэманструюць шырокія семантычныя магчымасці беларускай гутарковай мовы.

Літаратура

1. Мезенка, Г.М. Беларуская анамстыка / Г.М. Мезенка // – Мн. : Вышэйшая школа, 1997. – 119 с.
2. Шур, В.В. Беларускія ўласныя імёны. Беларуская антрапаніміка, тапаніміка / В.В. Шур // – Мн. : Навука і тэхніка, 1988. – 162 с.
3. Шур, В.В. 3 гісторыі ўласных імёнаў / В.В. Шур // – Мн. : Мастацкая літаратура, 1993. – 239 с.